

Elementi fantastike u pripovijetkama Rikarda Jorgovanića

Župarić-Aničić, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:084119>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Irena Župarić-Aničić

Elementi fantastike u pripovijetkama Rikarda Jorgovanića

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Dubravka Brunčić

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Irena Župarić-Aničić

Elementi fantastike u pripovijetkama Rikarda Jorgovanića

Završni rad

Područje humanističkih znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentorica: doc. dr. sc. Dubravka Brunčić

Osijek, 2017.

Sadržaj

Sažetak

1. Uvod	3
2. Književnopovijesne raščlambe Jorgovanićeva književnog opusa	5
3. Obilježja fantastične književnosti	8
3.1. Određenje fantastičnog	9
3.2. Fantastično između čudnog i čudesnog	9
3.3. Teme fantastičnog	10
3.3.1. Ja – teme	10
3.3.2. Ti – teme	10
4. Elementi fantastike u Jorgovanićevim pripovijetkama.....	11
4.1. Motiv tajanstvene žene	12
4.2. Motiv sna	14
4.3. Motiv halucinacija	17
4.4. Motiv lijepe mrtve drage	19
5. Zaključak	211
6. Literatura.....	22

Sažetak

U radu se analiziraju elementi fantastike u pripovijetkama Rikarda Fliedera Jorgovanića. Elementi fantastike analizirat će se u pripovijetkama *Ljubav na odru*, *Stella Raiva*, *Dada* i *Crne niti*. U prvom dijelu rada donosi se pregled književnopovijesne literature o Jorgovanićevoj književnoj produkciji. Zatim se u radu donosi teorijski okvir i tumačenje fantastične književnosti, prema monografiji Tzvetana Todorova *Uvod u fantastičnu književnost* (1987) i knjizi Jurice Pavičića *Hrvatski fantastičari – jedna književna generacija* (2000). Potom su analizirani elementi fantastike u spomenutim pričama i potkrijepljeni citatima iz književnih predložaka. Na kraju analize, slijedi zaključak koji potvrđuje da analizirane pripovijetke pripadaju žanru fantastične književnosti te su pripovijetke podijeljene na one koje pripadaju žanru čudnoga i na one koje pripadaju žanru čudesnoga.

Ključne riječi: elementi fantastike, Rikard Flieder Jorgovanić, fantastično, čudno, čudesno

1. Uvod

U ovom će se završnom radu analizirati elementi fantastike u Jorgovanićevim pripovijetkama. Literarnim se radom Jorgovanić započinje baviti započinje krajem 1873. godine kada odlazi u Italiju što mu je omogućilo usporediti životu u Hrvatskoj sa životom u Italiji. Odlazak u Italiju označuje i početak njegova kontinuiranoga bavljenja književnim radom. Jorgovanić objavljuje puno pjesama u *Viencu* te pripovjedački prvijenac *Mlinarska djeca*. Jorgovanić od 1873. do, uglavnom, 1878. bavi se lirskom produkcijom, a u posljednje dvije godine potpuno prevladava proza. Tijekom 1879. i 1880. objavljuje svega tri pjesme, a u intervalu od 1877. do 1880. tiska čak osam pripovijedaka i stotinjak feljtona. Poslije povratka iz Italije, Jorgovanić postaje informatorom u Slavoniji. Njegovo zanimanje informatora i boravak u aristokratskim krugovima uvelike su utjecali na njegove pripovijetke u kojima kritički opisuje aristokratski stalež. Povratkom u Zagreb 1878. godine, Jorgovanić postaje stalnim urednikom podliska u „Obzoru“. Tada nastaje i serija njegovih feljtona, ali i pripovijetke s psihološki motiviranim sudbinama junaka kao što su *Čovjek bez srca*, *Dada* i *Stella Raiva*. „Mada je većina književnih kritičara i povjesničara Jorgovanića na prvom mjestu doživljavala kao rođenog pjesnika, nije naodmet napomenuti da u kratkom razdoblju od svega sedam godina (1873-1880), Jorgovanić poeziji kao svojoj temeljnoj literarnoj preokupaciji posvećuje zapravo svega dvije, tri godine, dakle manji vremenski dio u svom stvaralaštvu: od osamdesetak pjesama objavljenih za života, on tijekom 1873. tiska u svemu osam pjesama; 1874., 1875., 1876. su jedine godine naglašene produktivnosti u njegovu poetskom opusu.“ (Šicel, 1990: 24-25). Značajan dio Jorgovanićeve proze predstavljaju njegove fantastične pripovijetke. Cjelokupni pripovjedni opus Rikarda Fliedera Jorgovanića broji četrnaest proznih tekstova. Kao fantastične do sada su uglavnom spominjane njegove pripovijesti *Ljubav na odru* i *Stella Raiva*, koje doista i jesu najreprezentativniji ili barem najpoznatiji antologijski primjeri toga pisma. Jagna Pogačnik (1999.) od spomenutih četrnaest pripovjednih tekstova postupke koji izazivaju dojam fantastičnog uočava u njih deset, a to su: *Divlja djevojka* (1874), *Ženske suze* (1875), *Crne niti* (1875), *Na jezeru* (1875) *Ljubav na odru* (1876), *Žena i ljubovca* (1878), *Čovjek bez srca* (1878), *Dada* (1878), *Za jedan časak radosti* (1879) i *Stella Raiva* (1880). U ovome završnom radu cilj je ukazati na postojanje fantastičnoga u pripovijestima *Ljubav na odru*, *Stella Raiva*, *Dada* i *Crne niti*. Najprije se u radu donosi pregled književnopovijesne literature o Jorgovanićevoj književnoj produkciji, potom slijede teorijske postavke fantastike prema knjizi

Jurice Pavičića *Hrvatski fantastičari-jedna književna generacija* (2000) te teorijsko tumačenje pojma fantastike na temelju monografije Tzvetana Todorova *Uvod u fantastičnu književnost* (1987). Tumačenje će biti podijeljeno na potpoglavlja određenje fantastičnog, fantastično između čudnoga i čudesnoga i teme fantastičnog. Zatim slijedi poglavlje o elementima fantastike pronađenim u navedenim pripovijetkama koji su potkrijepljeni citatima iz književnih predložaka.

2. Književnopovijesne raščlambe Jorgovanićeva književnog opusa

Brojni su se književni povjesničari i kritičari bavili raščlambom Jorgovanićevih književnih predložaka, a u ovome završnome radu izdvaja se što o Jorgovanićevoj književnoj produkciji pišu književni povjesničari Antun Barac, Ivo Frangeš, Miroslav Šicel i Dubravko Jelčić. Budući da se u završnom radu analiziraju elementi fantastike svakako treba spomenuti što o Jorgovanićevoj fantastičnoj prozi piše Jagna Pogačnik.

Antun Barac za Jorgovanića kaže da je bio jedan od najtalentiranijih sljedbenika Augusta Šenoa i najplodniji mlađi književnik svoga vremena. „Jorgovanić je, kao i Šenoa, nastojao hvatati slike i događaje svoga vremena, ali su ga fantazije i želja za pripovjedačkim efektima počesto dovele dotle, da je gotovo sve pozitivne elemente svoje građe žrtvovao fabuli.“ (Barac, 1952: 55). U njegovim su pripovijestima glavni likovi neobične nastrane djevojke "koje doživljavaju neobičnu sudbinu, unesrećujući sebe ili druge" (Isti: 55). Životima Jorgovanićevih likova upravljaju burni osjećaji i neočekivane strasti. „Prema Šenoi, koji je hrvatsku novelu doveo u vezu sa stvarnošću, Jorgovanić je uzmaknuo natrag, u puni romantizam.“ (Isti, 1952: 55).

Ivo Frangeš također ističe Šenin utjecaj na Jorgovanićevo stvaralaštvo. U njegovom ljubavnom pjesništvu, pisanom pod utjecajem Heina, prepoznaje "neku neobičnu, tužnu slutnju, a ta će se "sklonost prema neobičnom, neočekivanom, često i stravičnom" (1975: 368) posebno istaknuti u njegovoj novelistici. Što više čitamo Jorgovanićeve tekstove, razlika je između Šenoa i njega očitija. U Šeninim pripovijetkama mogu se iščitati različiti romantičarski elementi (domaće tlo, prepoznatljivi ljudi i situacije) dok se Jorgovanić u pripovijedanju "oslanja prije svega na svoje iskustvo providničkog sina koji je djetinjstvo i ranu mladost proveo po zagorskim plemenitaškim imanjima." (Frangeš, 1975: 368). Prema tome, Jorgovanić je samo u feljtonima tematski vezan uza Zagreb, dok su mu pripovijesti smještene u njegove dječake, imaginarne svjetove kojima vladaju likovi gospode spram koje zauzima kritički stav. "Slične će situacije, ubrzo nakon Jorgovanićeve smrti prikazivati Gjalski. Tako su ljubav i smrt, eros i thanatos, uporne Jorgovanićeve teme nad kojima su nadnesene dvije smrtonosne bolesti (sarkom i sušica).“ (Isti, 1975: 368).

„Pripovjedački opus Jorgovanićev relativno je skroman: napisao je u svemu dvanaest pripovijedaka, od toga tri dulje proze koje su neki kritičari nazvali romanima¹ iako su to ipak samo veće pripovijesti. Prvu je pripovijest objavio 1873. godine, iste godine kada je i Šenoa

¹ Riječ je o prozama *Mlinarska djeca* (1873), *Crne niti* (1875) i *Žena i ljubovca* (1878).

publicirao *Prijana Lovru* te se tako vrijeme Jorgovanićeva pripovjedačkoga stvaralaštva potpuno podudara s najintenzivnijim razdobljem Šenoina književnog rada.“ (Šicel, 1990: 35). Unutar širokog Jorgovanićeva književnog opusa izdvajamo pripovijetke *Čovjek bez srca*, *Na jezeru*, *Stella Raiva* i *Za jedan časak radosti* koje Šicel svrstava u tzv. dekameronске, uokvirene pripovijesti. „Nešto drugačiji oblik uokvirene pripovijesti jest *Za jedan časak radosti* u kojoj Jorgovanić oblikuje priču u priči.“ (Šicel, 1990: 42-43). Budući da se u radu analiziraju obilježja fantastike, trebaju se istaknuti pripovijetke koje Jagna Pogačnik svrstava u zonu fantastičnog. Pripovijetke fantastičnog karaktera su, prema J. Pogačnik, *Divlja djevojka* (1874), *Ženske suze* (1875), *Crne niti* (1875), *Na jezeru* (1875) *Ljubav na odru* (1876), *Žena i ljubovca* (1878), *Čovjek bez srca* (1878), *Dada* (1878), *Za jedan časak radosti* (1879) i *Stella Raiva* (1880). (Pogačnik, 1999: 341).

Miroslav Šicel kaže da, iako po godini rođenja pripadnik generacije realista, Rikard Flieder Jorgovanić cjelokupnim svojim djelom zastupljen je isključivo u okvirima predrealističkog razdoblja: prvu je pjesmu objavio 1871. godine², ali je umro mlad, tek na pragu zrelog stvaralačkog zamaha, godinu dana prije Augusta Šenoa. „Njegova poezija, mada je napisao relativno mali broj stihova, u svemu sedamdesetak pjesama³, bila je pravo osvježanje u sivilu tadašnje lirske produkcije.“ (Šicel, 2004: 212-213) Kao Jorgovanićevi prethodnici, pa i suvremenici, pisao je domoljubno pjesništvo koje je pisao na originalan i njemu svojstven način koji se razlikovao od tadašnjeg načina pisanja domoljubne lirike. "Neopterećen zahtjevima vremena i društva", Jorgovanić svoje domoljubne pjesme "nije pisao patetičnom manirom, ni deklarativno" (Isti: 212), nego onako kako je on doživljavao domovinu i gajio osjećaje prema njoj koje je iskazao, primjerice, u pjesmi *Andjeoska suza*. Jorgovanićeve temeljni motivi domoljubnog pjesništva bili su "*domovina, ljubav, samoća*. Zapravo, čitava Jorgovanićeva poezija, bez obzira na različitost motiva, svodi se na naglašavanje vlastite nemoći i osjećaja odbačenosti iz ljudskog društva kao osobnog usuda.“ (Šicel, 2004: 212-213).

Dubravko Jelčić piše da je u Šenoinu krugu rastao i djelovao Rikard Flieder Jorgovanić, pjesnik, pripovjedač, feljtonist i kritičar. Jorgovanić je bio vrlo mlad kada ga je Šenoa približio časopisu *Vienac* u kojemu je objavio najveći dio svoga raznolikoga književnog opusa. Jorgovanić je opravdao očekivanja svoga mentora, koji ga nije sputavao u izražavanju izvornih doživljaja na vlastiti, autentični način. Iako mu je Šenoa bio mentor, Jorgovanić se uspio odmaknuti od

² Pjesmu *Majka i čedo* objavio je Jorgovanić u *Zvezdi*, br. 11, Zagreb, 1871.

³ Jorgovanićeve pjesme objavljene su u prvom svesku *Ukupnih djela Rikarda Jorgovanića* (urednik: Julije Benešić), Zagreb, 1943.

njegova načina stvaranja i stvorio autentični književni jezik. Kao pjesnik, pod utjecajem Heinea, Jorgovanićeve pjesme obilježene su turomnim raspoloženjem koje se pojavljuje i u ljubavnoj lirici. "Kao višegodišnji *Obzorov* feljtonist razvijao je šenoinski osjećaj za realnosti života, ali tek kao pripovjedač i novelist udaljio se i od romantičarskog pjevanja i od realističkog motrenja životne stvarnosti, pa se posve predao imaginaciji." (Jelčić, 2004: 230). Sve do novijeg vremena Jorgovanićeve se prozna produkcija iščitavala u kontekstu romantizma, dok u novije vrijeme, smatra Jelčić, njegova novelistika doživljava "pravu reafirmaciju kao ostvarenje koje za stotinu godina prethodi književnoj fantastici" kao bitnoj sastavnici moderne književnosti. „Jedan od prvih pisaca hrvatskih u kojega neobično i čudesno nije ni sporedna ni mjestimična dekoracija nego stilotvorna vrijednost doživljaja, Jorgovanić je već s pravom nazvan klasikom hrvatske književne fantastike, prethodeći u tome Gjalskome, Leskovaru, Livadiću i Matošu.“ (Jelčić, 2004: 230-231).

3. Obilježja fantastične književnosti

Obilježja fantastike u književnim tekstovima mogu se raščlanjivati u oslonu na različite teorijsko-metodološke pristupe. U ovome radu oslanjamo se na teorijske postavke Tzvetana Todorova i Jurice Pavičića te njihova tumačenja pojma fantastičnog i tipologiju fantastičnih obilježja. U uvome poglavlju dane su teorijske postavke fantastične književnosti prema knjizi Jurice Pavičića *Hrvatski fantastičari-jedna književna generacija* (2000), a u daljnjim potpoglavljima donose se najvažnija obilježja fantastične književnosti prema knjizi Tzvetana Todorova *Uvod u fantastičnu književnost* (1987).

Jurica Pavičić u knjizi *Hrvatski fantastičari-jedna književna generacija* (2000) u uvodnom dijelu iznosi teorijske dvojbe i postavke fantastične književnosti. „Kritika i historiografija prepoznale su fantastiku kao objedinjujuće svojstvo fantastičara, ali su tumačili tu fantastiku samo i isključivo kao ne-mimesis, ne-zbilju, ne-realizam. Iz takva nepoklapanja teorije fantastične književnosti i fantastične književnosti, kako je shvaćaju kritičari fantastičara, proizišlo je i nedovoljno slojevito i precizno razumijevanje fantastičnosti mlade proze sedamdesetih. Fantastika i fantastično kao termini potječu od grčke riječi *fantastikos* – biti sposoban predočavati, tvoriti slike, a vezanu za *fantasia* – predstava, predodžba. Pojmovi fantastika i fantastično učestalije se pojavljuju kada i fantastična književnost: od 18. stoljeća. Termin tijekom cijeloga 19. stoljeća u većini slučajeva ima pejorativan prizvuk.“ (Pavičić, 2000: 34). Osnovno je pitanje teoretičara bilo je li fantastika *svojstvo* određeno brojem tekstova ili *žanr*. S obzirom na to postojale su pristaše koje su shvaćale fantastiku kao *svojstvo* ili *modus* i kritizirani su kao previše izdašni u korištenju termin te pristaše genološkoga korištenja termina koji si okarakterizirani kao isključivi. Iz ove je rasprave očito da je fantastika mlade proze "otprve bila doživljavana kao *svojstvo* ili *modus*, a ne kao generičko određenje" zbog "heterogenost[i] tekstova toga naraštaja koja onemogućuje zajedničku generičku klasifikaciju" (Isti: 36) te zbog toga što je fantastika doživljavana kao odmak od stvarnosti. Upravo je Tzvetan Todorov utemeljio svoju teoriju na kritici takva intuitivnoga shvaćanja fantastike koje je fantastiku doživljavalo kao žanr i dio književnosti koja je suprotnost zbilji. „Todorov postavlja tri uvjeta da bi neko djelo moglo pripadati žanru fantastike: neodlučnost između prirodnog i natprirodnog, neodlučnost mora osjećati netko od likova i čitatelj mora zauzeti određeni stav prema tekstu.“ (Pavičić, 2000: 36-37).

3.1. Određenje fantastičnog

„Fantastično, to je neodlučnost što ju osjeća biće koje zna samo za zakone prirode kada se nađe pred naizgled natprirodnim događajem.“ (Todorov, 1987: 29). „Uvijek su tu tajna, neobjašnjivo, neprihvatljivo koje se uvlači u stvarni život ili stvarni svijet, ili, pak, u nepromjenjivu zakonitost svakodnevice. Postavlja se pitanje treba li biti neodlučan, u nedoumici, čitatelj ili lik? „Skoro sam povjerovao“ – formula koja sažima duh fantastičnog. Potpuna vjera, kao i savršena nevjerica, odveli bi nas izvan fantastičnog; neodlučnost je ta koja mu daje život. Prema tome, zaključujemo da je lik priče u nedoumici. Ali isto tako, fantastično podrazumijeva uvlačenje čitatelja u svijet likova; ono se određuje pomoću čitateljeva dvosmislena opažanja ispričanih događaja. Čitateljeva neodlučnost je prvi uvjet fantastičnog.“ (Todorov, 1987: 35). Osim čitatelja, neodlučnost može osjećati i netko od likova, a istovremeno neodlučnost postaje jedna od tema djela. Posljednji je uvjet da čitatelj zauzme određen stav prema tekstu.

„U fantastičnim tekstovima pisac priča o događajima koji se ne mogu zbiti u svakodnevnom životu, ukoliko se pridržavamo uobičajenih znanja svih vremena u pogledu toga što se može, a što se ne može dogoditi.“ (Todorov, 1987: 38). „Priča je fantastična jednostavno onda kada čitatelj duboko osjeća stravu i užas, prisutstvo neobičnih svjetova i sila. Peter Penzolt piše: Izuzev bajki, sve natprirodne povijesti su priče strave i užasa koji nas primoravaju da se upitamo, nije li ono za što vjerujemo čista mašta na kraju krajeva ipak stvarnost.“ (Todorov, 1987: 39).

3.2. Fantastično između čudnog i čudesnog

Prema Todorovljevoj tipologiji fantastičnih obilježja, možemo govoriti o kategorijama čudnoga i čudesnog. „Žanr čudnoga karakterizira čitateljevo prihvaćanje da zakoni stvarnosti ostaju netaknuti i da pružaju objašnjenje opisanih pojava. Žanr čudesnog karakterizira čitateljeva odluka da mora prihvatiti nove zakone prirode kojima bi se fantastična pojava mogla objasniti. Fantastika se, najradije, smješta na granicu između čudnog i čudesnog, nego što hoće biti samostalan žanr.“ (Todorov, 1987: 46). Čudesno karakterizira nepoznata, još neviđena pojava koja će se dogoditi u budućnosti. U čudnom, neobjašnjive stvari svodimo na poznate činjenice,

pa time i u prošlost. „Kako bilo da bilo, kada proučavamo fantastično, ne možemo isključiti čudno i čudesno, žanrove s kojima se djelomično poklapa.“ (Todorov, 1987: 49).

3.3. Teme fantastičnog

3.3.1. Ja – teme

Prema Todorovu, ove se teme u svojoj biti tiču strukturiranja odnosa između čovjeka i svijeta. Ovdje je važan predmet opažanja. Osnovnog osjetila je osjetilo vida i takve teme možemo odrediti kao "teme pogleda." Pojavljivanje natprirodnog bića ili pojave praćeno je uvođenjem nečega vezanoga s pogledom, a to su, posebno, naočale i ogledalo, koji omogućavaju prodor u čarobni svijet. Naočale omogućavaju pristup čudesnom, a ogledalo je prisutno likovi žele krenuti prema natprirodnom. Razum, koji se protivi čudesnom, odbacuje ogledalo koje predstavlja sliku svijeta, a ne svijet. „Za svijet čudesnog nije vezan samo pogled, već simboli posrednog, izvrnutog, naglavce okrenutog pogleda što omogućuju naočale i ogledalo.“ (Todorov, 1987: 126).

3.3.2. Ti – teme

Temeljno je obilježje ovih tema spolna želja, odnosno, spolnost. Prema Todorovu četiri su obilježja ti – tema. "Prvo obilježje tih tema je motiv vraga" koji predstavlja "utjelovljenje želje, a žena je predmet te želje". (Todorov, 1987: 131). „Homoseksualnost je druga česta tema fantastične književnosti. „Ljubav više od dvoje“ sljedeće je obilježje ti – tema, pri čemu je ljubav u troje najčešći oblik.“ (Todorov, 1987: 135). „Sadizam je, također, jedan od motiva ti – tema, a definira se kao mučenje koje izaziva zadovoljstvo kod onoga tko ih primjenjuje.“ (Todorov, 1987: 136). „Posljednji je motiv uspostavljanje spolne ljubavi koja je slična umiranju. Leći pokraj bića drugoga spola, znači isto što je i biti pojeden, poginuti.“ (Todorov, 1987: 139).

4. Elementi fantastike u Jorgovanićevim pripovijetkama

Rikard Flieder Jorgovanić smatra se jednim od utemeljitelja hrvatske fantastične proze. Prije njega je objavila Dragojla Jarnević *Povodkinje pod gradom Ozlom* u knjizi *Domorodne poviesti* (1843.), no on je zaslužan za afirmaciju toga modela proze u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća s obzirom na brojnost i raznolikost tekstova koji obiluju elementima fantastike.

Prema Jagni Pogačnik, Jorgovanićevi prozni tekstovi u kojima se pojavljuje fantastika uglavnom pripadaju ljubavnim pripovijestima romantičarskog tipa koje karakteriziraju nesretne i neuzvrćene ljubavi. U takvim tekstovima pojavljuje se "tip fatalne, tajanstvene žene" koja je u biti imaginarna, "odnosno ona je onakva kakvom je glavni junak doživljava u svojoj svijesti. U Jorgovanićevim pripovijestima može se prepoznati vrlo raznovrstan romantičarski pripovjedni inventar: posezanje za trivijalnim motivima; preljubi, otmice, osvete, hajduci, nerazjašnjena i tajnovita djetinjstva i dr." (Pogačnik, 1999: 341-342).

„Od Todorova do danas gotovo je cijela teorija fantastike suglasna u opisu onoga što Dieter Petzold i Rosemary Jackson nazivaju *subverzivnom fantastikom*.⁴“ (Pogačnik, 1999: 342-343). Jorgovanićev fantastični opus sadrži tekstove koje odlikuju dvojbe, kolebanja između čudnog i čudesnog, fikcionalni svjetovi, primarni i sekundarni svjetovi. Takvu prozu Petzold shvaća "kao onu koja prkosi čitateljevom konceptu realnosti, stavlja u pitanje uvriježenu sliku realnosti, a sekundarni svijet biva oblikovan tako da izaziva čitateljev koncept stvarnosti i osjećaj sigurnosti zasnovan na njemu. Petzold kaže kako takav svijet izgleda normalan ili realističan dok neki čudni, neobjašnjivi događaj ne poremeti njegovu mirnu površinu. Problemi raspoznavanja između stvarnosti i privida, halucinacija, čuda i prijekare, česti su u takvoj prozi. Što je neka proza bliža subverzivnom odnosu prema stvarnosti, to više sadrži postupke, konvencije i motive realističke proze, kao i opširan, posve realistički uvod, prepoznatljivu deiktiku i ikonografiju. Subverzivna fantastika smješta fabulu u zemljopisno i povijesno provjeriv prostor koji postaje čimbenikom hinjena realizma i samim time pridonosi potkopavanju slike stvarnosti. Sve su Jorgovanićeve fantastične pripovijesti smještene u vrlo prepoznatljive, realistički opisane prostore i vremenski su determinirane. Jorgovanićeve bi pripovijesti mogle funkcionirati kao mimetička proza o nesretnim ljubavima, s jasno ocrtanom socijalnom i društvenom pozadinom, kad se u njima ne bi miješale one stvari i predmeti koji se u logičkoj racionalnoj kauzalnosti

⁴ Jagna Pogačnik oslanja se na autore Dietera Petzolda, *Fantastic Fiction and Related Genres*, Modern Fiction Studies, 32, 1, Letayette, Indiana, 1986. i Rosemary Jackson, *Fantasy The Literature of Subversion*, Rotledge, London-New York, 1995.

svakodnevice, kao ni u realističkoj prozi ne mogu sresti, što kod čitatelja izaziva kratki spoj u shvaćanju djela, konfuzne emocije, šok, iznenađenje i strah.“ (Pogačnik, 1999: 342-343). Pogledajmo kako to izgleda u Jorgovanićevim pripovijestima *Ljubav na odru*, *Stella Raiva*, *Dada* i *Crne niti*.

4.1. Motiv tajanstvene žene

U sve četiri Jorgovanićeve pripovijesti koje se analiziraju u ovome završnom radu možemo pronaći motiv tajanstvene žene koji je oblikovan na različite načine. „U *Ljubavi na odru*, u kojoj se motiv neostvarene ljubavi pojavljuje kao subjektivna opsesija pripovjedačeva, čitatelj je, nakon realistički detaljnog uvoda, opisa gostionice i njezinih gostiju, naglo prebačen u prostor sekundarne stvarnosti, bez ranijih najava ili naznaka.“ Prema Todorevljevoj tipologiji fantastičnih obilježja ovakav razvoj događaja pripada žanru čudnoga. Takav razvoj događaja pripada žanru čudnoga jer zakoni stvarnosti ostaju netaknuti i pružaju objašnjenje opisanih pojava. Konkretno, prijelaz u sekundarnu stvarnost koju spominje Pogačnik možemo objasniti Hvosťoljevim sanjarenjem, pojavom koja je uobičajena i svakodnevna. U ovome slučaju svakako pronalazimo primjer tipične Todorovljeve ja – teme, miješanje sna i jave. „Snoviti trenutak doživljava ljepote, nemira i uzbuđenja slikara Hvosťova, nakon što je ugledao djevojku Anđelinu koja nalikuje na njegovu mrtvu ljubav.“ (Pogačnik, 1999: 343-344):

„Dalje! - Dalje! - grmi on oblaku, a oblak leti preko gora, preko mora, i spusti ga onesviještena u cvjetan vrt. U tom je vrtu cvijeće i drvlje kakovo još nikad nije vidio, zlatne ribice lete po zraku kao iskre, zrak je sladak, nebo sjajnije, iz daljine se čuje glazba, od koje se cvijeće otkida od stabljike, i kao da plešuci prši po zraku. Niz staze su porasle visoke biline u rodu palmama, lišće im je srebrno, stablo zlatno, cvijet ne znaš da li je dragulj ili zvijezda. Ispod njih stoje kipovi božica: miloska, kapitolinska, medićejska Venera, sve te stoje - na visokim podnožjima i gledaju na strana putnika. Ujedanput se stanu micati, živa krv udari u njihovo mramorno tijelo, one se sagnu i sađu dolje u svoj svojoj božanskoj goloti.“ (Jorgovanić, 1999: 136).

„*Stella Raiva* je svakako najbizarnija pripovijest u korpusu Jorgovanićeve fantastične proze. Glavna junakinja Stella ubraja se u specifičan Jorgovanićev tip tajanstvene žene, s time da se ona može obilježiti i terminom egzotično.“ (Pogačnik, 1999: 345). Pripovijetka *Stella Raiva*

pripada žanru čudnoga jer, iako tajanstvena, Stella je opisana kao potpuno normalna djevojka s naglašenim fizičkim izgledom i karakterom:

„Godine 185* dovede impresario u Zagreb pjevačicu koja je u prvi mah očarala svekoliko općinstvo. Zvala se Stella Raiva, a bijaše rodom Indijka. Stasa bijaše visoka, vitka i – što se kaže – otmjena. U svakom kretu i pogledu vidjela joj se neka prirodna gordost, pojačana onim hladnim prezirom kakav se nalazi na licima ljudi koji su ili nepravедno stradali ili mnogo trpjeli od uvreda. Lice u Stelle Raive ne bijaše pravilno – lijepo, ali oči joj svi čari istoka sjali su iz njih! Velike, tamne, ozbiljne oči zastrte dugim svijetlosvilenim trepavicama zatekle bi vas, susrevši se s vašim, kao meteor za ljetne noći ... Pa kakva kosa bijaše u nje: teška, tamna i glatka kao da su je svilci preli! Put joj bijaše žućkastogarava, i na njezinim obrazima nisi vidio rumenila, dapače i za pozornicu se nije htjela crveno naličiti.“ (Jorgovanić, 1999: 160-161).

„U pripovijesti je *Dada* sam lik glavne junakinje je nerealan i tajanstven (kao da nije prava djevojka), od njezina porijekla do mističnog izgleda i ponašanja. (Pogačnik, 1999: 344). *Dada* iz istoimene pripovijesti čudna je djevojka, misteriozno je njezino rođenje zbog kojeg je ona proniknuta otrovom, ona ima sablasno, vilenjačko oko, smije se ludim smijehom te kao da nije prava djevojka, a postupci su joj jednako čudnovati. (Pogačnik, 1999: 346). Pripovijetka *Dada* među ovim trima analiziranim pripovijetkama jedina pripada, prema Todorovljevoj tipologiji fantastičnih obilježja, žanru čudesnoga. Dadina pojava je sama po sebi čudesna, ona je opisana motivima sablasnog, vilenjačkog oka, ludim smijehom koji su tipični motivi fantastičnog inventara. Zamagljivanje granice između jave i sna, kao česta Todorovljeva ja-tema, posebice je transparentno u karakterizaciji Jorgovanićevih ženskih likova što nije specifično samo za pripovijetku *Dada*, nego i za ostale tri pripovijetke koje su analizirane u ovome završnome radu. U ovoj pripovijetki pripovjedač doživljava česte epizode snova, odnosno, oniričkoga iskustva, teme koja pripada Todorovljevim ja – temama. Tipičnim Todorovljevim ja – temama pripadaju i halucinatna svojstva. Halucinatno svojstvo u ovoj pripovijetki pojavljuje se na kraju i doživljava ga glavni lik koji ne može razaznati je li ga uistinu dotaknula Dadina ruka ili samo zamišlja. Prema Todorovljevim obilježjima fantastike obilne su manifestacije subjektivnosti kao književne teme, a u pripovijetki *Dada* jedna od njih svakako je dvojenje oko statusa doživljenog. Dvojenje oko statusa doživljenoga posljedica je zamagljivanja granica između sna i jave, česta ja-tema, koja je najtransparentnija u karakterizaciji specifičnih Jorgovanićevih ženskih likova. Glavni junak dvoji oko stvarnosti/nestvarnosti doživljenog (trenutak kada ga

dotiče fiktivna Dadina ruka). Također, ova pripovijetka završava u zoni sekundarne stvarnosti (Dada umire) i čitatelj ostaje u nedoumici.“ :

„Ta je kćerka bila posve čudnovato diete. Kivna i zlobna na svakoga tko je imao s njom posla, bila je vazda i boležljiva. Liečnici nisu nikad mogli pravo ući u trag njenoj bolesti; sad ju je boljelo u srcu, sad u glavi, sad u nozi, jednom riečju, ona je bila sva „proniknula otrovom.“ (Jorgovanić, 2003: 137).

U *Crnim nitima* motiv tajanstvene žene utjelovljuje Maglajeva ljubavnica koja se prikazuje tajanstvenom kroz Maglajeve snove. Prema Todorovljevoj tipologiji pripovijetka *Crne niti* pripada žanru čudnoga. Ono što pridonosi tome da ova pripovijetka pripada žanru čudnoga je što započinje kao tipična kriminalistička priča, dakle, započinje pojavom koja je objašnjiva zakonima stvarnosti i neobjašnjiva pojava (grob ubijenog supruga) može se objasniti poznatim činjenicama. U ovoj pripovijetki pronalazimo tipično obilježja Todorovljevih ja – tema, a to je pojava oniričkoga iskustva koje doživljava glavni lik. S pomoću oniričkoga iskustva, glavni lik saznaje istinu o ženi u koju je zaljubljen. U snovima, Maglaj sanja pravu istinu o svojoj ljubavi. Maglaj sanja zatvor i otkriva se da je njegova ljubavnica ubila svoga supruga:

„Maglaj se nije običavao opirtau tomu ostvarivanju, nu sad, gdje je polazio u posjet otajanstvenoj Koviljevički, kao da je htio izpraviti stas, izgladiti čelo.“ (Jorgovanić, 1875: 35).

„Čudan san vijao se te noći Maglajevom glavom. Starac sriešio Bog zna kako proti zakonu, i njegovi ovršitelji sapeli starca u teške okove, da ga vode u duboku tamnicu. Jedva on sašao u vlažnu uzu, koga ono vidi sgurena u kutu? Koviljevičku bliedu, upala lica, ugaslih očiju ... Dušo, ti tu! vikne starac u čudu, a blieda žena uzdiže se poput duha, i hvata ga suhim rukama oko vrata, i grli ga i stiskuje neizmjernom snagom, da mu se krv sustavlja u žilah, dah zapinje u grlu, a oči mda mu izskakuju, nu njemu je bilo uza svu tu: muku sladko, ugodno...“ (Jorgovanić, 1875: 77).

4.2. Motiv sna

Kao jedna od tipičnih Todorovljevih ja – tema svakako je motiv sna, odnosno, oniričkog iskustva. Motiv sna (oniričkog iskustva) zastupljen je u sve četiri Jorgovanićeve pripovijesti i oblikovan je na različite načine.

U *Ljubavi na odru* snovite trenutke doživljavaju i Hvostov i Anđelina. Hvostovljev san predstavlja anđeoski prikaz Anđeline koji najavljuje Hvostovljevo skorašnje dovršenje slike *ljubavi na odru*:

„Došavši kući šetao se cijelu noć po sobi uzrujan i promišljajući o uspjehu. Prema jutru zaspi teškim snom i u snu mu se prikaže Adelaida na anđeoskim krilima, dirajući mu blagoslovno čelo. Kad se probudio, rastumači taj san kao dobar znak.“ (Jorgovanić, 1999: 146).

„U *Ljubavi na odru*, pripovijesti o umjetničkom stvaranju, doživljaju ljepote i uzvišenoj ljubavi, stvaralački nemir, uzbuđenje i doživljaj ljepote slikara Hvostova, *nervus superphantasticusa* predočen je u obliku sna koji u tekstu funkcionira kao posve samostalna epizoda u kojoj će se uz prolasku od idiličnog:

„Najednom stane nešto lagano padati, on pogleda gore i vidi da sjedi po cvatućom lipom i da se njezini cvijetci po njemu trune. Tisuću pčela zuje oko lipe, veliki modri i crveni leptiri dolijeću k njoj, u daljini pjeva slavuj, i što više pjeva, više cvijeće niče iz zemlje.“ (Jorgovanić, 1999: 135) do stravičnog krajolika:

„Strašan, trzajući nemir ovlada njime, on mora da hrli dalje u tamu, u mtak, gdje je muklo i mrtvo, gdje nema jeke ni odziva. I zbilja postaje vidik sve uži, pod nogama mu leži pijesakm nad njim je nebo pocrnilo kao crno sukno, sa strane su se stijesnile pećine i prolaz biva sve uži, da se mora rukama opirati o pećine.“ (Jorgovanić, 1999: 136) i predskazati sličnost mrtve ljubavi i sviračice Anđeline.“

„Anđelinin je san drukčiji od Hvostljeva jer je ispunjen elementima fantastike te ga sama Anđelina opisuje *čudnovatim*. Pogačnik izdvaja da će Anđelina sanjati vlastitu, skorašnju, smrt.“ (Pogačnik, 1999: 345) :

„Sanjala sam da smo zajedno ležali u grobu, te da su iz naših srdaca nikhula dva mirtina busena, ali – što je čudnovato – njihovo cvijeće nije bilo bijelo već crno, crno kao ovaj baršun – odvrati ona, nagnuvši krasnu glavu.“ (Jorgovanić, 1999: 147).

Motiv sna u *Ljubavi na odru* simbolizira i završetak ovozemaljskog života, odnosno, smrt. U toj pripovijesti, Anđelina umire spavajući.

„Sad se baci Hvostov kao mahnit na odar, dršćućim rukama stane buditi Anđelinu, hoće da joj razdvoji ruke, ali ruke su grčevito stisnute i hladne kao led. Sad opazi da su nokti pomodreli,

da su joj usnice posivjele, da to nije bljedoća na njezinom licu već – smrt.“ (Jorgovanić, 1999: 154).

U pripovijesti *Stella Raiva* pojavljuje se motiv Stellina nemirna polusna. Tijekom je polusna Stella hipersenzibilna i stvari koje ju okružuju doživljava intenzivnije. San najavljuje i dugoočekivani Emerikov dolazak. Probudivši se iz mučnog sna, Stella razabire da se san pretvara u javu, odnosno, da je Emerik uistinu došao:

„Podnoć me svlada letargija, bešćutnost. U onom polusnu, u kom svaki šuštanj čujem još jasnije nego za jave, začuh najednoć – moglo je biti kojih deset sati – štropt pred mojim vratima, kao da je netko na njih nasrnuo ili kao da želi što brže do mene dospjeti. Dignem glavu ... a netko kuca.

- Signora, jeste li vi to? – upitam, misleći da je gazdarica.
- Stella, ja sam! – klikne netko očajnim glasom, a taj je glas zvonio kao Emerikov.“ (Jorgovanić, 1999: 170).

„U pripovijesti *Dada* također su česte epizode snova vezane uz glavnog junaka. Snovi su egzotični ili pak predestinacijskog karaktera, a uvijek se pojavljuju u noveli u trenutku kada se glavni junak nalazi u snažnom emocionalnom uzbuđenju (ljubav i strah).“ (Pogačnik, 1999: 344).

„U *Dadi* glavni će junak osjećaj straha transformirati u san, košmar u kojem se pojavljuju poprilično bizarni motivi, poput škrinje s ljudskim kostima, crnaca i pripreme za smrtnu kaznu.“ (Pogačnik, 1999: 346) :

„Ciele noći nisam mogao usnuti; tek bi me u zoru svladao neki grozničav san u kojem su mi se priviđale same strašne stvari.“ (Jorgovanić, 2003: 153).

„Zaspim po drugi put. Čini mi se da sam u podrumu, al u kojem nema buradi, već su nekakve čudne škrinje. Samo na jedno okno odozgora dopire svjetlo u taj podrum. Čemu su te škrinje ovdje? – pitam se i dignem neki poklopac sa škrinje. A što vidim u škrinji? Čitavu hrpu ljudskih kostiju. Vrisnem i proplačem od užasa.“ (Jorgovanić, 2003: 154).

U pripovijesti *Crne niti* tragični događaji na kraju novele (smrt udovice u požaru) predskazani su u tajanstvenim snovima u kojima stari Maglaj sanja pravu istinu o svojoj ljubavi. Maglaj sanja zatvor i doznaje da je njegova ljubavnica ubila bivšeg supruga:

„Čudan san vijao se te noći Maglajevom glavom. Starac sriešio Bog zna kako proti zakonu, i njegovi ovršitelji sapeli starca u teške okove, da ga vode u duboku tamnicu. Jedva on sašao u vlažnu uzdu, koga ono vidi sigurna u kutu? Koviljevičku bliedu, upala lica, ugaslih očiju ... Dušo, ti tu! vikne starac u čudu, a blieda žena uzdiže se poput duha, i hvata ga suhim rukama oko vrata, i grli ga i stiskuje neizmjernom snagom, da mu se krv sustavlja u žilah, dah zapinje u grlu, a oči mda mu izskakuju, nu njemu je bilo uza svu tu: muku sladko, ugodno...“ (Jorgovanić, 1875: 77).

4.3. Motiv halucinacija

Motivi halucinacija pripadaju motivima koje Todorov ubraja u tipične motive ja – tema. Halucinacije bismo mogli definirati kao zamagljivanje granica između sna i jave koje također pripadaju tipičnim Todorovljevim obilježjima fantastike.

U pripovijesti *Ljubav na odru* Hvostov, u jednom trenutku, pred sam kraj pripovijesti počinje halucinirati i učini mu se da na odru leži njegova mrtva draga Adelaida, a ne Anđelina:

„Bijaše već pao mrak kad se je Hvostov probudio iz svojih sanja. Čim je otvorio oči, trgne se unazad, pred njim bijaše ono za čim bijaše toliko žarko težio, što je mislio da neće nikada više naći. Na odru ležaše, ne Anđelina, već prava pravcata Adelaide onako kako je ležala prije nekoliko godina u Antwerpenu u kući bankirovoj. Voštanice što su stajale na velikim svijećnjacima kraj odra, plamtile su onim istim tihim, tugujućim svjetlom i obasjavale blijedi ženski lik s upalim očima, po kojima su pale tamne, duge trepavice; u suhim rukama stajao je križić s dijamentima, i ovi se u oprecu prema ostalom odsijevahu kao suze prve radosti...“ (Jorgovanić, 1999: 154).

U pripovijesti *Stella Raiva* motivi halucinacija i bunila utjelovljuju se u liku Stelle koja svrhana zbog Emerikova odlaska, počinje zamišljati natprirodna stvorenja anđela i demona kako joj govore o njezinoj i Emerikovoj sudbini. Budući da su stvorenja suprotna karaktera (anđeo – dobro, demon – zlo) u njoj se počinju javljati neraščišćene, nejasne i dvojbene misli koje nikako

ne može uravnotežiti, ne znajući želi li se prikloniti mišljenju anđeoske ili demonske strane. Anđeo i demon „fantastični su inventar, likovi ili predmeti koji stoje na rubu svakidašnje zbilje“ (Pogačnik, 1999: 347):

„Sva shrvana dospjeh onamo, i jedva sam smogla snage da se popnem do moga stana. Tu se bacih na divan i počeh s ridanjem i grižnjom ubijati svoju mladost. Nikad više, nikad ga nećeš vidjeti! šaptao mi zdesna demon, a slijeva me tješi anđeo: hoćeš ga vidjeti, i to skoro! Voljela sam slušati anđela. Ta imala sam mlado srce.“ (Jorgovanić, 1999: 169).

U pripovijesti *Dada*, Milan svjesno prepričava nesvjesni, natprirodni događaj, svoju halucinaciju koju točno i datira. Točno datiranje kao obilježje prirodnog, ovozemaljskog uklopljeno je u priču o natprirodnom, halucinantom iskustvu koje je doživio pripovjedač:

„No čujte sada, gospođo, što mi se zgodilo noću 7. listopada. Imao sam mnogo učiti, te sam do blizu ponoći ostao pred knjigom. Tad me najednoč počeh obilaziti neki hlad oko tiela, a iza hlada navali na me neopisiv strah, koji me je nukao da izađem među ljude. Sve jače me gonio taj strah, a opet me zebnja prikovala na stolac da se ne mogoh maknuti. Bije pola dvanaest starinska ura na ormaru ... plamen na svieći počeh se okretati i praskati .. utrne se – i vrata moje sobice otvaraju se polako ... polako ... Ne smijem se ogledati, a ne čujem nikoga da ulazi u sobu; samo ledeni hlad polieva me po leđima, kad se kip od leda primiče k meni ... Ukočim se sav i zaklopim oči. Tad šušne nešto kraj mojih ušiju i ledena mi ruka pokrije čelo. Osjećam joj svaki prst, svaki pregib, a čini mi se da je Dadina ruka.“ (Jorgovanić, 2003: 191-192).

„U pripovijesti *Crne niti* niti stari Maglaj sanjat će zatvor, ne znajući da je žena u koju je zaljubljen sudionica u zločinu.“ (Pogačnik, 1999: 345). U tome dijelu pripovijetke Maglaj sanja zlokoban san koji mu navješćuje mogući odlazak u zatvor, ali on ne shvaća pravu poruku toga sna:

„Čudan san vijao se te noći Maglajevom glavom. Starac sriešio Bog zna kako proti zakonu, i njegovi ovršitelji sapeli starca u teške okove, da ga vode u duboku tamnicu. Jedva on sašao u vlažnu uzu, koga ono vidi sgurena u kutu? Koviljevičku bliedu, upala lica, ugaslih očiju ... Dušo, ti tu! vikne starac u čudu, a blieda žena uzdiže se poput duha, i hvata ga suhim rukama oko vrata, i grli ga i stiskuje neizmjernom snagom, da mu se krv sustavlja u žilah, dah zapinje u grlu, a oči mda mu izskakuju, nu njemu je bilo uza svu tu: muku sladko, ugodno...“ (Jorgovanić, 1875: 77).

4.4. Motiv lijepe mrtve drage

U pripovijesti *Ljubav na odru* glavna je Hvostovljeva životna tendencija i želja naslikati odar svoje mrtve drage, onako kako ju je vidio posljednji put. Hvostoljeva je mrtva draga Adelaide. Hvostov ne može naslikati svoju Adelaide jer ne poznaje ženski model koji bi mogao odgovarati izgledu njegovu mrtve drage. Ispunjenje svojih želja pronalazi u sviračici Anđelini:

„Izronivši nad njezinim grobom nekoliko iskrenih suza, krene Vasilij Hvostov u Italiju, nađe tamo nekoliko prijatelja slikara, i posveti se napokon sam slikarstvu, noseći na srcu jedinu želju da naslika svoju ljubav na odru.“ (Jorgovanić, 1999: 131).

U *Stelli Raivi* ne pronalazimo motiv mrtve drage, ali možemo reći da je zastupljen motiv mrtvog dragoga. Stellin je mrtvi dragi Emeriko kojeg nije uspjela vidjeti jer „njegovo krasno tijelo počivalo je već pod vlažnom zemljom kroz koju nisu mogle prodirati moje suze da sam do dna iskapala oči!“ (Jorgovanić, 1999: 173). Želeći vidjeti svojega dragoga, Stella se baci, u najblaže rečeno, strašni poduhvat. Jedne noći odlazi na groblje na kojemu iz groba iskopa Emerikov leš i zlatnim bodežom mu odsječe lubanju. Lubanja, kosti i uopće Emerikov leš funkcioniraju kao fantastični inventari koji stoje na rubu svakidašnje zbilje i dodatno doprinose stravičnosti, užasnosti i fantastičnosti njezina postupka:

„Umolim najmljenike neka se ne plaše, da ću ih obilno nadariti, samo nek mi skinu glavu s lešine. Ali oni neće ni da čuju. Tad ja izvadim bodež što sam ga ponijela sa sobom – evo, ovaj zlatni okovani bodež, uspomenu na moga oca – prekrstim se i sabravši svu snagu, odrubim njime Emerikovu glavu.“ (Jorgovanić, 1999: 175).

U pripovijesti *Dada Milanova* je mrtva draga kneževa kćer koja je tijekom cijele pripovijesti boležljiva i na kraju je njezina bolest okončana smrću:

„Dada je umrla! – zavapim zdvojno, izletim bez šešira na ulicu pa onda sve dalje – dalje onamo ... za sjenom...“ (Jorgovanić, 2003: 192)

„Najbliža odmaku u čudesno jest pripovijest *Dada* u kojoj glavni protagonist, protjeran iz blizine svoje ljubavi, točno predviđa dan njezine smrti, nakon što mu je čelo dodirnula fiktivna hladna Dadina ruka. Prema tome, pripovijetku *Dada* možemo prema Todorovljevoj tipologiji

fantastičnih obilježja smjestiti u žanr čudesnoga koji karakterizira nepoznata, još neviđena pojava koja će se tek dogoditi – dakle, u budućem vremenu. Na samom kraju pripovijedanja svjedokinja, gospođa kojoj je pripovijedao svoje ljubavne jade, na njegovom će čelu jasno razabrati otisak ruke kao da je sitna ručica prije jednog hipa pritisnula to čelo.“ (Pogačnik, 1999: 347). :

„Gospođa pogleda na nj i prepadne se. Kao da je sitna ručica prije jednog hipa pritisnula to čelo, tako je jasno mogla razabrati na njem otisak te ručice.“ (Jorgovanić, 2003: 193).

U pripovijesti *Crne niti* može se reći da motiv lijepe mrtva drage utjelovljuje Anka Koviljevićka. Koviljevićka, progonjena grijesima iz prošlosti, na kraju pripovijetke stradava u požaru. Prema tome, Koviljevićka kao i ostali ženski likovi Jorgovanićevih pripovijedaka, na kraju pripovijetke skončava:

„Za dva tri sata uništi plamen staje i sve što god je bilo drvena na kući, tako, da se ona sruši, tek dvie zidine ostanu pošteđene, nalike s daleka zubčastim klisurama. Do jutra je sukljao crven plamen i crn dim iz podrtina, koje pokopaše Anku Koviljevićku.“ (Jorgovanić, 1875: 106).

5. Zaključak

U analiziranim Jorgovanićevim pripovijetkama *Ljubav na odru*, *Stella Raiva*, *Dada* i *Crne niti* pronalazimo elemente fantastike. Pronađeni elementi fantastike su motiv tajanstvene žene, motiv sna (oniričkog iskustva), motiv halucinacija, motiv lijepe mrtve drage. Uz te motive, pronalazimo i ostale motive koji suoznačuju središnje motive i doprinose fantastičnosti pripovjedaka: motivi groblja, leševa, kostiju, ljudske lubanje. „Teme koje se pojavljuju u Jorgovanićevom tipu fantastike tipične su Todorovljeve ja-teme: pandeterminizam, metafizičke analogije, miješanje duhovnog i materijalnog, sna i jave, halucinantna i onirička iskustva. Osobito su obilne manifestacije subjektivnosti kao književne teme: ludilo, obuzetost, opsesije, dvojenje oko statusa doživljenog. Ako nisu strukturirane poput oniričkog iskustva, pripovijesti sadrže motiv sna, ispreplitanje sna i jave na planu sadržaja. Zamagljivanje granice između jave i sna, kao česta ja-tema, posebice je transparentno u karakterizaciji specifičnih, već spomenutih Jorgovanićevih ženskih likova koji su uvijek pomalo nestvarni. Todorov karakterizira fantastiku kao žanr u nestajanju, ističući kako velik dio fantastičnih tekstova završava u čudesnom ili čudnom.“ (Pogačnik, 1999: 346-347). Nakon prethodne analize, moguće je ustvrditi kako Jorgovanićeve pripovijetke naginju prema čudnom. Ipak, ne naginju sve Jorgovanićeve pripovijetke žanru – čudnog. U pripovijetki *Dada* glavni lik Milan oniričkim iskustvom predviđa skorašnju smrt djevojke Dade što se na kraju obistini. Naginjanju u čudesno doprinosi i sam kraj pripovijetke u kojem glavni lik osjeća da mu čelo dirne fiktivna Dadina ruka. Zaključuje se da u svim Jorgovanićevim pripovijetkama pronalazimo elemente fantastike: motiv tajanstvene žene, motiv sna, motive halucinacija i motiv lijepe mrtve drage uz popratne fantastične motive kostiju, lubanje, leševa i groblja. Također, prema Jagni Pogačnik, Jorgovanićeve pripovijetke smještamo u zonu ja – tema zbog Jorgovanićevih specifičnih ženskih likova, isprepletanja sna i jave i zamagljivanje njihovih granica što vodi prema halucinantim stanjima. *Ljubav na odru*, *Stella Raiva* i *Crne niti* pripadaju žanru čudnog, dok *Dada* pripada žanru čudesnog.

6. Literatura

Predmetna literatura:

Jorgovanić, Rikard. 2003. *Dada : pripovijesti*. [ur. Branko Čegec]. Zagreb: Meandar, 135-195 str.

Jorgovanić, Rikard. 1999. *Mlinarska djeca, Ljubav na odru, Stella Raiva*. [priređ. Ankica Šunjić]. Zagreb: NART-TRGOVINA, 127-177 str.

Stručna literatura:

Barac, Antun. 1952. *Hrvatska novela do Šenoine smrti*. Zagreb: Rad JAZU, 55 str.

Donat, Branimir; Zidić, Igor. 1975. *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*. Zagreb: Liber.

Frangeš, Ivo. 1975. *Povijest hrvatske književnosti, knjiga IV. (ilirizam-realizam)*. Zagreb: Liber-Mladost, 368 str.

Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: naklada Pavičić, 230-231 str.

Pavičić, Jurica. 2000. *Hrvatski fantastičari - jedna književna generacija*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Pogačnik, Jagna. *Fantastična proza Rikarda Jorgovanića*. Dani Hvarskog kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu. 1999/Vol. 25 No. 1, str. 337-350.

Šicel, Miroslav. 2004. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I., Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoae (1750-1881)*. Zagreb: naklada Ljevak.

Šicel, Miroslav. 1990. *Rikard Jorgovanić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.

Todorov, Tzvetan. 1987. *Uvod u fantastičnu književnost*. [prev. Aleksandra Mančić-Milić]. Beograd : Pečat.